Mohai V. Lajos

„Bácska a mi Gascogne-unk": irónia és önirónia

Kosztolányi Dezső Esti Kornél című művének Tizedik fejezetében *„egy bácskai aranyparaszt leánya, Zsuzsika, beugrik a kútba és férjhez megy".*

A vidékiesség ironikus módon kifigurázódik az *Esti Kornél* tizedik fejezetében, amelyben a világpolgár Esti, portugáliai utazásából megtérve, egy budai kocsmában múlatva az időt, bácskai történettel hozakodik elő. A műnek ez a része lecke a vidékiességben mindig jelen lévő parlagiasságról, mely jelen esetben a kivagyiságban és a csökönyösségben lel otthonára. Kosztolányi Esti meséjén keresztül a vidékiséget jellemző magatartásformák közül most ez az oldalt domborítja ki, de rögtön azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy fintorral és humorral szemléli a (gazdag)paraszti gondolkodásmód és életforma – kívülállónak furcsa és körmönfont – megnyilvánulását. Ehhez a nézőponthoz azért is kívánkozik Esti alakja, mert ő az úti kabátját épphogy levetve, idegen vidékkel és tájakkal, az utazás megunhatatlan – és az olvasó számára ellenpontozó – élményével a lelkében pillant vissza a hátrahagyott bácskai parasztvilág egyik, kezdetben érdekes, aztán mindinkább ellaposodónak látszó, de korántsem jelentéktelen epizódjára.

Hogyan illeszkedik a vidéki világnak ez a „visszájárafordított" megjelenítése Kosztolányi addigi fölfogásához? Mivel gyarapítja azt? Mindenekelőtt az ironikus hangvétellel és szemlélettel, amelyben azonban megengedő vagy engedékeny vonás is van – és nem mással szemben, mint Estivel, Kosztolányi saját alteregójával.

Erre az a jellemzés utal, amellyel a történetmondó Estit jellemzi:

„Ezen az éjszakán új oldaláról ismertem meg. Bevallom, azelőtt sokszor csak afféle kákabélű, nemzetközi világjárónak tartottam, afféle félnótás irodalmi csodabogárnak. Most láttam, hogy ember ő, talpig ember, és a földim. Mennyire bácskai minden lehelete, még felelőtlen bohóckodása és széles hetvenkedése is. Bácska a mi Gascogne-unk. Minden különcködésben van valami vidékiesség is."[1]

[1] KOSZTOLÁNYI Dezső: *Esti Kornél*. A szöveget sajtó alá rendezte és a jegyzeteket készítette TÓTH-CZIFRA Júlia, a befogadás-történeti fejezeteket írta VERES András, a bibliográfiákat készítette SÁRKÖZI Éva, a kézirat-fejezetet sajtó alá rendezte JÓZAN Ildikó, a gyorsírásos szövegeket gondozta LIPA Tímea. Pozsony, Kalligram, 2011, 186. (A továbbiakban: KOSZTOLÁNYI: *Esti Kornél*, kritikai kiadás.)

Ez az ironikus és bizton mondhatnánk: ironikusan szomorú viszonyulás a vidékhez, vidékiséghez kezdettől fogva ott bujkált a személyben, az íróban. Ezt Kosztolányi nem hallgatta el, és sok írásából kihüvelyezhető; a hírlapi tárcanovellákban ezt is már idejekorán sikerrel teszi. Itt azonban azt a megoldást választja, hogy közvetítővel, Estivel meséltet el régmúltban lezajlott történetet, amely egyszerre vált ki álmélkodást és megrökönyödést, sőt nyomokban rokonszenvet is, aztán végső soron alig menti meg valami, hogy az anekdoták világába ne hulljon.

Ez pedig a történet fantasztikuma és Esti hozzáfűzött megjegyzése.

Az aranyparaszt lányának különös házassága, majd a következmények az első pillanatban kitaláltnak és erőltetettnek látszanak, ezért akár el is marasztalható volna Kosztolányi, mégis látni kell, hogy a tizedik fejezet szervesen beleillik az *Esti Kornél* fantasztikus világába. Az irónia az Esti-univerzum fantasztikumát szerencsésen igazolja, és „a lehetséges", „a megtörténhet" köntösébe öltözteti. Az eljárás lényege az, hogy a hihetetlen történetbe mindig adagolódik valami *valóságos*, tehát olyan elem, amelyet az olvasó ütköztethet a maga tapasztalatával, és az, ami Zsuzsikával, a kuporgató és garasoskodó aranyparaszt apjával, a hozomány visszanyerésével és Zsuzsi paraszti létmódba való – kis túlzással parodisztikus – visszaereszkedésével a szemünk előtt lejátszódik: ezért minden további nélkül hihető is. Elég a világháborús hadikölcsönbe fektetett vagyon értékvesztésére gondolni, amely rázárja a lakatot Zsuzsika és a történet szereplőinek életére. Ebben a mozzanatban egyébként összetalálkozik a szereplők lejtőre került sorsa a monarchiabeli Magyarországéval, tehát az *Esti Kornél* tizedik fejezetének vidék-témája kiterjed, és országos méretűvé tágul.

„Bizony isten, szeretném ezt az újsütetű népmesét lehetőleg derűsen befejezni, s egy görögtüzes életképben bemutatni Zsuzsikát és Pistát, aki végre megkapja jutalmát, és tejben-vajban fürdik. Sajnos ez nincs módomban. Az öreg 1914. június másodikán halt meg, és június 28-án – amint bizonyára hallottad – kitört a háború. Pista mint tartalékos zászlós bevonult az I-es honvédhuszárokhoz. Minekelőtte kiment volna a harctérre, eltökélte, hogy az egész vagyonát hadikölcsönbe fekteti. Zsuzsika ezt mint afféle kislátókörű, földhözragadt parasztivadék, eleinte nem helyeselte. Azt indítványozta, hogy egy részén mégiscsak vásároljanak aranyat meg földet. Csak akkor állt el ettől, mikor ura, aki mint férfi jobban értett a politikához, megmagyarázta, hogy a háború végeztével megfiadzva kapják vissza

pénzüket a hálás utókorrá alakult világtörténelmi tőkecsoporttól. Hogy ez nem egészen így történt, arról Pista sohasem értesülhetett. Mégpedig nem saját hibájából. Tudniillik az első lovasrohamnál úgy belecsapott egy gránát, hogy belőle egy térdkalács, egy rézpityke se maradt, és lova is eltűnt szőrén-szálán, mintha mindkettőjüket elnyelte volna a föld, vagy mintha mindketten teljes fegyverzetben fölvágtattak volna a Tejútra, az égnek erre az aranypallójára, és onnan berobogtak volna valami csodálatos és gyönyörűséges hadimennyországba. Zsuzsika egy darabig várta őt. Amije volt, lassacskán fölélte. Később hadiözvegyi nyugdíjból tengődött. Aztán elköltözött a városból. Múltkor, mikor lenn jártam, azt hallottam, hogy beszegődött egy tanyára gazdasági cselédnek, egészen elparasztosodott, és tyúkokat ültet, libákat töm."[2]

A kérdés persze az, hogy mennyire hátrahagyott ez a bácskai világ Esti (és a történetmondó Kosztolányi) számára? Esti mondatai itt is – a többi fejezethez hasonlóan – a hatásvadászatra vannak kihegyezve, Estit a mese izgalma és fordulatai foglalkoztatják.[3] Látszólag szenvtelenül adja elő a történetet, a fejezet végén azonban megtudjuk, hogy mindaz, amit elmondott, nem hagyta hidegen:

„Ugyebár, eléggé változatos az élet? Nem, efelől igazán nem panaszkodhatunk. De tegyük hozzá, hogy nemcsak változatos, hanem mély értelme is van. Úgy ám. Hát sohase iszunk már…?"[4]

Mire gondolhatunk, amikor Esti az élet mély értelmére és változatosságára utal? Valószínűleg arra, hogy az emberi történések megfejthetetlenek a kívülálló számára; de az a tanulság is levonható az aranyparaszt és Zsuzsika történetéből, hogy az öröklött életforma és gondolkodásmód gúzsba köti a bácskaiakat, legyenek bármilyen társadalmi státuszúak is, akár városi értelmiségiek, kisnemesek vagy dölyfös és kuporgató aranyparasztok.

De lehetnek akár írók is, akik a „virágok nyelvén" beszélnek.

---

[2] KOSZTOLÁNYI: *Esti Kornél*, kritikai kiadás, 201.
[3] SZEGEDY-MASZÁK Mihály: *Kosztolányi Dezső.* Kalligram, Budapest, 2010, 341.
[4] KOSZTOLÁNYI: *Esti Kornél*, kritikai kiadás, 201.